

NISU ZNALI DA JE RAT ZAVRŠEN

Rodena je u Negotinu, 27. marta 1935. godine. Otac, inženjer Imre-Miroslav Šomlo bio je šef Tehničkog odeljka, a majka, Budimka Smederevac-Šomlo, profesor srpskog jezika u negotinskoj gimnaziji. Njena starija sestra, Milana-Beba Šomlo išla je u treći razred osnovne škole, a Ana u prvi kada je rat počeo.

Majka je bila Srпкиnja, rođena u Vršcu, 7. decembra 1907. godine. Otac je rođen u Budimpešti 18. decembra 1899. godine. Njegova porodica preselila se u Vršac, gde je Anin deda, Samuel, bio prvi veterinar, a otac je ostao do završetka studija u Mađarskoj.

Diplomirala je Orijentalnu filologiju na Filološkom fakultetu u Beogradu. Boravila je dve godine u Jerusalimu, na postdiplomskim studijama. Kao novinar radila je desetak godina u Informativno-političkom programu Televizije Beograd. Objavljivala je tekstove u više listova i časopisa. Bila je urednik časopisa „RTV teorija i praksa“. Napisala je više romana i kratkih priča. Prevodi sa hebrejskog. Živi i radi u Izraelu.

Nas su ubrzo, kada su Nemci ušli u Negotin, izbacili iz kuće. Na ulici su nam prilazili mnogi susedi i prijatelji, pozivali nas u svoje kuće, donosili hranu. Tatin kolega, inženjer Mita Pantić primio nas je u svoju baštensku kućicu u kojoj nije bilo ni vode ni struje. Sledećeg

jutra moja sestra Beba je izašla sa kantom na ulicu da sa česme uzme vodu. Ubrzo se vratila uplakana. Ispričala je da su joj neki dečaci pro-suli vodu i vređali je, dobacujući: „Jevrejka, Jevrejka!“

Uzela sam kofu iz njene ruke, otišla do česme, gde su još uvek stajali dečaci. Držala sam u ruci kamen i, kada mi je jedan od njih prišao, gađala sam ga. Zgrabila sam kofu, dopola punu vode, i polila ih. Doviknula sam im: „Vi ste Jevreji, a ne mi!“ Oni su se zbunili i pustili su me da uzmem vodu. Vratila sam se u dvorište vrlo ponosna i ispričala kako sam polila dečake. Mama mi je tada rekla: „Ana, ti jesi Jevrejka, tvoj tata je Jevrejin, ali ti ne treba toga da se stidiš, jer Jevreji su divan, stari i pametan narod i ti možeš da budeš ponosna zbog toga“.

Nekoliko dana nakon toga, moja učiteljica Ljubica Krstić potražila je mamu i dobronamerno je upozorila da mi kaže da se ne hvalim time što sam Jevrejka i pričam u školi da sam zato ponosna, jer bismo mogli da imamo neprijatnosti. Mama mi je odmah rekla da moram da pazim šta i gde govorim. Nisam mogla da shvatim. S jedne strane mi je objasnila da treba da budem ponosna, da potičem iz starog, pametnog naroda, a s druge strane da moram da ćutim jer je opasno govoriti o tome.

Bilo mi je neobično što je tata stalno kod kuće. Do tada je obično bio na terenu, tamo gde se gradio neki put ili most, a sada je, zamišljen, sedeo po ceo dan u kući. On je, inače, bio veoma ozbiljan i ćutljiv čovek. Jednom je, sećam se, još pre rata, iznenada došao sa puta kući, da bi odmah zatim otišao u kancelariju. Kada se mama vratila iz škole i pitala – šta ima novo, rekla sam joj: „Bio je tata“. Znajući da je on na terenu, pitala je: „Koji tata?“ „Pa, onaj gospodin u crnom šeširu što svakog dana dolazi kod nas“, odgovorila sam. Tako je tata ostao kod nas u porodici i među prijateljima – gospodin u crnom šeširu što svakog dana dolazi kod nas.

Jednog su dana dva nemačka vojnika upala u našu kućicu da ga uhapse. Tata je uzeo svoj koferčić koji je obično nosio na put i počeo da pakuje svoj pribor za brijanje, pižamu i peškire. Zatim se sagao, podigao nogu na stoličicu i obrisao prašinu sa cipele. Nemac je viknuo na njega i udario ga nogom. Tata se malo zateturao, stao, pogledao ga, a onda je podigao drugu nogu, obrisao cipelu i rekao mi da mu polijem ruke vodom, da bi ih oprao. Nemac ga je pogledao zapanjeno. Izgleda da ga je tatina mirnoća zbunila.

Mama je bila očajna. Ubrzo je saznala da je tata odveden u logor u Zaječar, jedini za Cigane i Jevreje u Srbiji. Odmah je otputovala, po dubokom snegu, da ga traži. Sestri i meni je rekla da se snademo, da

odemo prijateljima, doktoru Mitroviću, gde smo ostale dok se ona nije vratila. U to vreme nije bilo telefona. Nismo znale ni gde je mama ni kada će se vratiti. Na svu sreću, upravnik logora bio je jedan folksdojčer iz Vršca, njen bivši učenik, koji joj je dozvolio da posećuje tatu i donosi mu hranu i čisto rublje. Ona je i kasnije često putovala k njemu. Mislim da je ostao nešto više od godinu dana u logoru. Jednom, kada sam se vraćala iz škole, ugledala sam sedog čoveka u iscepanom odelu. Kada mi je prišao, htela sam da pobegnem, nisam ga prepoznala, toliko se izmenio. Tek kada se osmehnuo, shvatila sam da je to on i poletela mu u zagrljaj. Strašno je ostario i smršao. Mogu da mislim kako mu je bilo teško. On je uvek bio veoma elegantan. I kod kuće je sedeo u crnim prugastim pantalonama i finim cipelama, nikada u papučama. Sada je bedno izgledao. Mama mu je kazala da mora odmah da beži kod prijatelja u selo jer ga je njen učenik pustio samo na dva dana, ali tata o tome nije hteo ni da razgovara. Čitao je po ceo dan novine. Dolazili su prijatelji da ga posete, nagovarali ga da ode iz Negotina, ali on nije pristao. Posle nekoliko dana ponovo su ga odveli.

Ubrzo nakon toga pojavio se mamin brat, Milan Smederevac. On i mama odlučili su da nas povedu u Vršac, gde se lakše živelo a, činilo se, bilo i manje opasno za nas. Naše prezime bilo je mađarsko, mamina porodica je bila srpska, a sve Jevreje u Banatu su već bili odveli u logor pa su se nadali da ćemo mi proći nezapaženo. Sestra i ja smo tako nastavile da idemo u školu. Majkica i deda su se brinuli o nama, ali smo mi patile za roditeljima. Beba se vratila na kraju školske godine kući, bilo je to 1942. godine, a ja sam pošla u drugi razred osnovne škole u Vršcu. Međutim, počela sam da patim, plačem noću, tako da sam se i ja vratila u Negotin. Mama je uspela da se preseli u neki stan koji nije bio lep kao naša kuća, ali smo, ipak, mogli bolje da se sredimo nego u baštenskoj kućici. Tatu su opet pustili iz logora, s tim da se skloni. Noću su dolazili doktor Mitrović i sudija Sofronijević, njegovi prijatelji. Naša susedka, baba Polka opomenula je mamu da nije lepo što noću, posle policijskog časa, prima muškarce u stan. Ona je, ipak, profesorka, šta će đaci da misle o njoj, a i komšiluk je ogovara. Niko, sem najbližih prijatelja, nije smeo da zna da gosti dolaze kod tate a ne kod mame. Međutim, kako tata ni ovog puta nije hteo da se skloni van grada, ponovo su ga odveli. Mama je odlazila kod njega u Zaječar, a Beba i ja smo spavale kod doktora Mitrovića. Njegovi sinovi, Srdan, Aca, Ika i Žil bili su divni dečaci. Sankali su nas, igrali se sa nama i ja sam ih obožavala, kao i njihovu mamu, teta Micu. Ponekad smo bile i kod sudije Sofronijevića

i njegove supruge, Grkinje Fane, koja nas je veoma volela. Tako nam je mama, iznenada jednog jutra saopštila da se snademo kako znamo, jer ona hitno mora da otputuje u Zaječar, s obzirom da će tamošnji logor biti likvidiran.

Ovog puta je nije primio upravnik logora, njen negdašnji učenik, već su joj saopštili da svi logoraši odlaze za Beograd. Neko joj je došapnuo da će ih tamo sve ubiti. Mama je uspela da uđe u voz kojim su oni putovali. Sedela je kraj tate i stalno mu govorila da iskoči iz voza i pobegne. Međutim, on nije obraćao pažnju na njene reči. Putovalo se tada dva dana do Beograda. Tamo su ih sproveli do nemačke komandanture. Mama je sedela u čekaonici, potpuno izbezumljena, a zatvorenike su prozivali i uvodili u kancelariju, odakle se nisu vraćali. Prozvali su i tatu i ona je sedela, ukočena, ne znajući šta da radi. Tata se iznenada pojavio i pozvao je da pođu. „Kuda?“, pitala je. „Kako, kuda? Pa, slobodan sam. Ja sam samo ušao po dokumenta. Komandant logora u Zaječaru, tvoj učenik, rekao mi je da moram zbog dokumenata da putujem u Beograd, a da ću onda biti pušten“. Mama nije mogla da veruje, da to čuje svojim ušima. „Pa, zar ti nisi to znala?“, čudio se. „Zato sam mislio, što me teraš da iskačem iz voza kada ću biti slobodan. Nisam ni pomislio da ne znaš da ću biti pušten“.

Tako su se oboje vratili u Negotin. Od svih logoraša u Zaječaru jedino su tata i inženjer Levi ostali u životu. Sve ostale su već sledećeg dana streljali. Tata je najzad shvatio da mora da se skriva. Otišao je u Štubik, kod svojih prijatelja, seljaka koji su povremeno radili na izgradnji puteva. Porodica Mite Todorovića primila ga je i brinula se o njemu. Njihova kuća bila je na dubravi, par kilometara udaljena od sela. Žika, Mitin sin, dolazio je povremeno u Negotin i donosio nam u opanku pisma od tate, a njemu odnosio rublje.

Jedne je noći došla kod nas mamina koleginica Siba Đorđević. Već je bio prošao policijski čas i nije smelo da se izlazi na ulicu, ali ona je saznala da će sledećeg dana doći po mene i moju sestru, jer su po novom zakonu i deca iz mešanih brakova odvođena u logor. Mama nas je na brzinu spremila i u zoru smo, još uvek po mraku, otišli na kraj grada, u mehanu, gde su se skupljali seljaci koji su dolazili iz okolnih sela na pijacu i tu čekali da svane. Mama je tražila nekog ko bi nas odveo u Štubik, ali nije uspela, već je dojavila Žiki da ga čekamo. Tako je on došao čezama po nas. Odmah smo krenuli. Kada smo prošli brdo Bukovo, iz šume su se pojavili bradati četnici i zaustavili naša kola. Hteli su da nam uzmu stvari. Pitali su ko smo. Kada je Žika rekao da smo deca

profesorke Budimke, pustili su nas i nisu nam ništa uzeli. Jedan od njih bio je, kako je kazao, nekadašnji mamin učenik. Užasno sam se uplašila.

U kući Todorovićevid su nas veoma lepo primili. Tamo je bila baba Kruna, deda Mitina žena, Rada, snaja i dvoje dece, Dragan od tri godine i Čeda, još uvek beba. Nikada ranije nisam bila u seljačkoj kući. Ljudi su spavali na ponjavama. Bio je samo jedan gvozdeni krevet koji su nama ustupili. Nije bilo gotovo nikakvog nameštaja. Odela su držali u kovčezima. Ali, bili su jako dobri i pažljivi prema nama. Rada je imala sedamnaest godina, a već je bila majka dvoje dece. Na toj dubravi živele su još dve porodice i mi smo se igrali sa njihovom decom.

Alle Juden haben sich am 19 April d. J. um 8 Uhr morgens bei der Städtischen Schutzpolizei (im Feuerwehrkommando am Taš-Majdan) zu melden.

Juden die dieser Meldepflicht nicht nachkommen, werden erschossen.

Belegzahl 16-17-1941

Der Chef der Einsatzgruppe der Sicherheitspolizei und des S. D.

Сви Јевреји морају да се пријаве 19 априла т. г. у 8 час. у јутро градској полицији (у згради Пожарне команде на Ташмајдану).

Јевреји који се не одазову овом позиву биће стрељани.

Belegzahl 16-17-1941 1008

Шеф групе полиције

Jedan od brojnih plakata i nemačkih naredbi koje su za Jevreje značile poziv za slanje na gubilišta i sigurnu smrt

put. Mogli su da shvate da nije seljak već da je Jevrejin i da ga ubiju. Međutim, oni su mu samo skinuli kožni kaput i pustili ga.

Shvatili smo da ne možemo dugo da ostanemo u školi i krenuli smo u planinu. Ne znam da li je to bio Miroč ili Deli Jovan, ali sklonili smo se u jednu pećinu. Hranili smo se divljim groždem i kukuruzom

Jedne noći probudila nas je vika i svetlost požara u kući nedaleko od nas. Nemci su zapalili štalu. Brzo smo se obukli u mraku. Ja sam u pižami i dve različite cipele navukla samo kaputić i sa ostalima se spustila u isušeno korito potoka, nedaleko od kuće, gde smo dočekali zoru. Nismo smeli da se vratimo u kuću, već smo krenuli kroz šumu u susedno, vlaško selo Malajnicu. Tamo nas je primio učitelj. Sa ostalim izbeglicama prespavali smo sledeću noć u učionici. Tokom noći upali su Nemci. Tražili su nekog i zagledali nas sa baterijskom lampom. Tata je ustao i počeo da im objašnjava nešto na nemačkom. Svi smo premrli od straha. Izveli su ga napolje. On im je objašnjavao gde je

koji je ostao na nekim njivama. Bili smo užasno izgladneli. Lutali smo tako šumom. Jednom nas je neki pastir primio u svoju kućicu i izneo na sofru činiju sa mlekom i pogaču. Jedino što smo od higijenskog pribora imali bile su male makazice. Ni sapun ni češalj nismo imali. Ja sam, u jednom trenutku, prosekla postavu na džepovima mog kaputića i strpala neopaženo u postavu nekoliko parčeta pogače. Kada smo kasnije odmakli od kolibe našeg domaćina, ponosno sam izvadila svoj plen da se pohvalim. Tata me je ošamario, tada, jedini put u životu. Međutim, kako je već počela jesen, dogodilo se da tri dana nismo ništa jeli i ja sam sa sestrom podelila pogaču. Tata nije hteo da uzme. Sreli smo još neke ljude koji su tražili sklonište, pa smo zajedno sa njima krenuli u potragu za hranom. Prelazili smo preko reke Zamne koja je bila uska da se na drugu stranu obale moglo preći preko jednog balvana. Svi smo puzili preko njega, samo je moja sestra išla uspravno, raširenih ruku, kao u cirkusu. Gledala sam je sa divljenjem, a onda je upala u reku duboko u kanjonu ispod nas. Brzo je isplivala; bila je potpuno mokra. Tata je skinuo svoj flanelni kaputić i ostao samo u košulji. Kiša je rominjala i plašili smo se da će nazepti.

ANA ŠOMLO na jednoj od promocija u Tanjugovom Pres centru u Beogradu

Čudno je da se niko od nas nije prehladio te jeseni. Sestra i ja smo bile osetljive i nežne. U vreme prelaza jeseni u zimu obično bismo preležale bronhitis, a tada u teškim uslovima, nismo ni kijavicu dobile.

Naokolo se pucalo. Išli smo stazom kroz šumu. U jednom trenutku top je opalio nad našim glavama i od pritiska svi smo popadali. Jedan učitelj koji je bio pred mojom sestrom, zakačio ju je cokulom dok je padao. Ona je sa zemlje doviknula: „Tata, udario me je top!“ „Ćuti!“, doviknuo joj je tata. „Da te je udario ne bi više bila živa!“ Tata se brinuo o nama, ali nije umeo da bude nežan. Jednom sam, tako, spustila glavu na njegovo rame, dok je spavao kraj mene u pećini. Taman sam se lepo stisnula uz njega da mi bude toplije i sigurnije sam se osećala, kada mi je on spustio glavu na ponjavu. „Zbog vašaka“, objasnio mi je i ja sam ga shvatila.

Sklonili smo se opet u pećinu. Sada više ništa nije moglo da se jede. Sneg je padao u krupnim pahuljicama. Bili smo užasno izgladneli. U jednom sam trenutku čula blejanje ovaca i skrenula pažnju tati. Izašao je iz pećine. Čula sam kako je oslovio pastira koji se sa svojim stadom vraćao u selo. Zamolio ga je da nam da bilo šta za jelo. Rekao mu je da mu devojčice nisu već nekoliko dana ništa okusile.

„Šta radite vi tu, čoveče?“, upitao je tatu. On mu je objasnio da se krijemo od Nemaca. „Od kakvih Nemaca?“, pitao je seljak. „Rusi su prešli još pre dva meseca Dunav kod Prahova. Rat je završen. Negotin je već davno oslobođen“.

Nismo mogli da poverujemo jer se stalno čula pucnjava, ali on nam je rekao da se to partizani i četnici tuku međusobno i da mi slobodno možemo da se vratimo u Negotin. Dao nam je nešto da prezalogajimo. Krenuli smo pešice u pravcu Negotina. Usput smo nailazili na prevrnutu kola, mrtve konje sa nogama podignutim uvis. U jednom smo trenutku naišli na neku decu čiju je baku raznela mina, pa su pokušavali da je sakupe. Zaustavili smo se da im pomognemo u tome. „Evo ruke!“, doviknuo je neko. „Ovde je i desna noga!“, dodao je neko drugi. Baba je bila sakupljena u veš-korpu. Sve je ličilo na neku morbidnu igru koje nismo bili svesni. Jedino osećanje koje smo imali bila je glad. Iz nemačkih dvokolica bile su ispale konzerve i neka druga hrana, ali nam tata nije dozvoljavao da bilo šta uzmemo, plašeći se podmetnutih mina. Ne sećam se koliko nam je trebalo da stignemo do kuće, ali znam da je bilo predveče i ja sam se popela na kvaku da provirim unutra, kroz prozorče na vratima. Ugledala sam mamu kako leži i plače. Zadrhtala sam i viknula: „Mama!“ Ona se preнула, ali je pomislila da je zadremala i sanjala da je neko doziva, pa je još jače zaplakala. „Mama!“, viknula sam i ona je skočila i naglo otvorila vrata. Pala sam sa kvake i utrčala u kuću. Mama nas je gledala zapanjeno:

„Zaboga!“, kriknula je. „Zar ste vi živi?“, grlila nas je. Okrenula se tati: „Čula sam da su vas videli obešene! Izgubila sam svaku nadu da ste živi. Pa, gde ste do sada?“

Tata joj je objasnio da nismo znali da je rat završen, da je Negotin oslobođen. Ona nije mogla to da shvati: „Kako su svi znali, samo ti nisi?“, počela je da viče na njega i da ga grdi. Povukla mi je ruku preko čela i rekla: „Dete moje, na šta ličiš, kako si prljava!“ Utešila sam je da nisam prljava, već da su to vaške. Ona se trgla, nije mogla da poveruje i ja sam joj pokazala, skinuvši ih sa čela, kako mile. Uši su mi bile pojele, na njima nije bilo kože, već samo hrskavice. Mama je odmah stavila vodu na šporet da se greje, kako bi nas okupala. Raširila je novine na sto gde smo tresle vaške koje su se razmилele po sobi. Mama mi je namazala gasom glavu, od čega sam dobila „slatke rane“, kako su se nazivali zagnojeni čirevi. Trebalo je dosta vremena da se oslobodimo gamadi. Ali, sve to nije bilo strašno – samo kada smo bili pod krovom i kada smo mogli da se najedemo. Bili smo presrećni, ali ne zadugo.

Počele su da stižu vesti o tome koga više nema iz porodice. Stradao je moj stric Pišta sa strinom Piri i decom Verom i Jančijem. Tek smo kasnije saznali da je i najmlađi tatin brat Aca stradao u Jasenovcu, sa decom i ženom. Rešili smo da se preselimo u Vršac. Jednog smo dana, ruskim kamionom, krenuli u Banat. Prvo smo se smestili kod dede, u Vršcu, a godinu dana kasnije, u Pančevu, gde su moji roditelji dobili službu. Bilo je veliko iznenađenje i radost kada se moja tetka Olga sa mužem Endreom vratila u Suboticu. Sa njima je bila i Ildi u Bergen-Belzenu i Mauthauzenu, kao i moja omama, Gizela Šomlo, dok smo za Ivana izgubili nadu. Ali, jednog dana i on je stigao. Preživeo je Aušvic, sam, kao dečak. Tek mnogo godina kasnije naden je spisak streljanih na Sajmištu, gde su bila zabeležena i imena njihovih roditelja, Ide i Ferija Ivanjija.

Baka, nekada krupna žena, imala je tridesetak kilograma kada se vratila iz logora. Uskoro se jako razbolela. Buncala je, dozivala svoju decu. Ali, preživela je i oporavila se fizički. Kada god bi čula zvono na vratima, mislila je da se neko od njene dece ili unuka vratio. Unosila se ljudima u lice, pitala ih kako se zovu. Najzad je shvatila da se niko više neće vratiti i duboko je patila, ali je bila veoma pribrana, pratila je političke događaje, slušala radio i čitala štampu. Rodila je trinaestoro dece, a samo ju je dvoje njih nadživelo.

Kada sam 1957. došla u Izrael, na studije, napisala mi je adrese svojih rođaka i prijatelja. Znala ih je napamet. Dopisivala se sa njima. Nakon dve godine, prilikom mog povratka, tražila je da joj u detalje ispričam kako je tamo, u Izraelu. Dve godine kasnije, umrla je u svojoj 91. godini.

U Jad Vašemu zabeležila sam imena i podatke naših rođaka stradalih u Holokaustu. Medalje pravednika za Mitu Todorovića i njegovu suprugu Krunu primili su njihov sin Žika i snaja Rada, sa kojima smo ostali u velikom prijateljstvu do današnjih dana.